

Klíčová slova: história; geografia; cestovný ruch; transformácia; osady; Donovaly;

Keywords: History; Geography; Tourism; Transformation; Settlements; Donovaly;

Úvod

Cestovný ruch chápaný ako priestorový fenomén sa začal podrobnejšie vedecky skúmať až v období rozvoja jeho masovej formy, teda v 19. storočí.¹ Dôležitou súčasťou tohto výskumu sa stalo poznanie histórie jeho vývoja, ktorá reflektuje súčasný stav a naznačuje možné smery či perspektívy jeho ďalšieho rozvoja.²

Našou ambíciou je v rámci príspevku na základe historickogeografického prístupu predstaviť vznik, vývoj a priestorové rozšírenie cestovného ruchu v rekreačnom stredisku Donovaly.³ Popis genézy bude okrem iného zahŕňať štúdium:

- vzniku, fungovania a príp. zániku rôznych športovo-rekreačných spolkov i organizácií,
- historického vývoja rekreačných aktivít, ako napr. turistiky, lyžovania,
- rozvoja výstavby infra- a supraštruktúry⁴ cestovného ruchu.

Cieľom práce je teda načrtnúť proces transformácie pôvodne drevorubačských a uhliarskych osád v priestore donovalskeho sedla na komplexné stredisko cestovného ruchu na pozadí analýz rekreačných predpokladov územia⁵ a politicko-spoločenských premien v 20. storočí (do roku 1989).

Nosným metodickým postupom pri výskume vývoja cestovného ruchu v rekreačnom stredisku Donovaly bolo štúdium pramenných materiálov, ktoré mali podobu kroník, dobových listín, historických máp a fotografií, stavebných plánov či rôznych príspevkov z dobovej tlače. Získali sme ich jednak z obecného resp. farského úradu na Donovaloch (obecná kronika – Pamätná kniha obce Donovaly a farská kronika – Historia Domus I.), zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici a zo Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici.

Formovanie drevorubačských a uhliarskych osád v priestore donovalskeho sedla

Donovalské sedlo sa rozprestiera na rozhraní Starohorských vrchov a Veľkej Fatry, v tesnej blízkosti hlavného hrebeňa Nízkyh Tatier. Tvorí severnú hranicu

¹ ŠTEMBERK, Jan et al. Kapitoly z dejín cestovného ruchu. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o. v spolupráci s Katedrou spoločenských vied Vysoké školy obchodní v Praze, 2012, s. 9.

² GREGOROVÁ, Bohuslava. Historickogeografický príspevok k štúdiu vzniku a rozvoja cestovného ruchu južnej strany Ďumbierskych Nízkyh Tatier. In *Studia historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 91-108.

³ Obec Donovaly tvoria súčasné osady Donovaly, Hanesy, Mišúty, Mistríky, Bully, Polianka a Sliachany.

⁴ Rekreačnou infraštruktúrou rozumieme ubytovacie a stravovacie zariadenia, rekreačnou supraštruktúrou vlek, lanovky, turistické informačné kancelárie. MARIOT, Peter. *Geografia cestovného ruchu*. Bratislava: Veda, 1983, s. 82-83.

⁵ Chápeme ich v zmysle funkčno-chorologického vymedzenia podľa Mariota. MARIOT, Geografia, s. 82.

historického banskobystrického chotára⁶ a zároveň aj severnú hranicu rekreačného zázemia Banskej Bystrice.⁷

Tento geografický priestor bol trvalo osídlený až v novoveku a zakladanie osád úzko súviselo s banskou a hutníckou aktivitou Banskobystrickej banskej komory.⁸ Ťažba striebra a neskôr aj medi sa rozvíjala najmä na Starých Horách a v Španej Doline. Spočiatku bolo dreva dostatok na bežné použitie aj na výrobu drevného uhlia pre banské účely. Zintenzívnenie ťažby však malo za následok neustále rastúcu spotrebu drevnej hmoty a jej získavanie sa posúvalo do záverov dolín i na horské hrebene. Z dopravného hľadiska sa ako výhodnejšie ukázalo páliť drevné uhlie priamo v lokalitách výrubu lesov, pretože jeho preprava bola jednoduchšia a praktickejšia ako preprava dreva. Pri pálení drevného uhlia bolo nutné obsluhovať miliere počas dňa i noci a z toho dôvodu sa uhliari usádzali v blízkosti miesta svojej práce.⁹

Vznik donovalských osád sa datuje do prvej polovice 17. storočia, presnejšie medzi rokmi 1621 – 1652. V prvej polovici 18. storočia sa postupne utvorila osada Močiar, ktorá však neskôr splynula so susednými Mistríkmi. Jej názov bol odvodený od polohy alebo charakteru územia, na ktorom bola vybudovaná. Ako posledná bola založená na prelome 18. a 19. storočia Polianka. V tomto období sa zavŕšil proces osídľovania donovalského sedla a horských oblastí širšieho zázemia Banskej Bystrice.¹⁰

Samotná osada Donovaly leží na úpäti vrchu Zvolen (1 403 m n. m.), Sliačany a Hanesy sa nachádzajú v doline Starohorského potoka. Mišúty lemujú z južnej strany vrch Nová hoľa (1 360 m n. m.), pod nimi sú Mistríky. Bully a Polianka, najvzdialenejšie od jadra, centra súčasnej obce, vyrástli na južnej strane lokality Záhradiste.

Spoločensko-hospodárske pomery a podmienky transformácie donovalských osád na prelome 19. a 20. storočia

Roztratené donovalské osady nikdy nemali poľnohospodársku základňu, ženami boli obrábané len malé záhradky v blízkosti obydli. Lúky, zväčša hľadného charakteru, zasahovali do veľkých nadmorských výšok. Ale ani chov dobytky tu nebol príliš rozšírený, preto boli hospodárske budovy malé, vhodné na ustajnenie kozy, príp. kravy.¹¹

Výroba drevného uhlia sa utlmila v polovici 19. storočia, keď sa vyčerpali bane na Starých Horách a v Španej Doline. Ekonomicky aktívne obyvateľstvo

⁶ TOMEČEK, Oto. Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád na území obce Donovaly. In *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, č. 1, s. 5-11.

⁷ BARAN, Vladimír. Možnosti využitia geografických podmienok pre rozvoj cestovného ruchu v okolí Banskej Bystrice. In *Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici*. Bratislava: SPN, 1969, s. 35-61.

⁸ TOMEČEK, Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád, s. 5.

⁹ TÓTHOVÁ, Emília. Donovaly – dotyky s minulosťou a prítomnosťou. Banská Bystrica: Dali-BB, s. r. o., 2015, s. 18-19.

¹⁰ TOMEČEK, Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád, s. 11.

¹¹ KVIETOK, Ladislav. *Zemepis Horehronia – vlastivedná štúdia banskobystrického a breznianskeho okresu*. Zvolen: Kníhtlačiareň Andreja úč. spol., 1943, s. 81-82.

odchádzalo za prácou do baní v Magurke, Kremnici, Banskej Štiavnici alebo až na Gemer, do Železníka.¹² V severne aj južne ležiacich kotlinách sa zase utvárali pracovné podmienky v rozvíjajúcej sa priemyselnej výrobe (Banská Bystrica, Harmanec, Podbrezová, Ružomberok). Osady by sa tak dali nazvať aj osadami továrenských robotníkov.¹³

Nedostatok ornej pôdy a extrémne klimatické podmienky neumožnili transformáciu obce a jej funkcií v nových spoločensko-hospodárskych podmienkach. Vzhľadom na uvedené pomery tak postupne dochádzalo k poklesu počtu obyvateľov a trvalo obývaných domov.¹⁴ Napríklad podľa prvého „oficiálneho“ sčítania žilo v roku 1869 na Donovaloch 833 ľudí, podľa sčítania z roku 1980 to bolo len 190 občanov a dokonca v roku 1991 len 132 obyvateľov.¹⁵ Avšak priaznivé prírodné podmienky a vysoká estetická hodnota krajiny začínali pôsobiť ako faktor lokalizácie zariadení cestovného ruchu.¹⁶

Prírodné predpoklady územia a počiatky vzniku cestovného ruchu v priestore Donovál

Ťažba dreva, extenzívne poľnohospodárstvo a pasenie dobytku aj v hrebeňových partiách Starohorských vrchov a Veľkej Fatry spôsobili takmer úplné zničenie lesa na tomto území. Devastácia pôvodného prírodného prostredia a škody spôsobené hospodárskou činnosťou boli zalesňovaním i administratívnymi opatreniami regulujúcimi ťažbu dreva (Maximiliánov lesný poriadok) odstránené koncom 19. storočia.

Prírodný potenciál v rekreačnom území donovalských osád tak vytváral mimoriadne priaznivé predpoklady na rozvoj cestovného ruchu a širokého spektra rekreačných aktivít. Krajine dominuje hornatinový reliéf s výškovou členitosťou od 670 m n. m. do 1 403 m n. m. Sklonitosť svahov je však priestorovo značne diferencovaná.¹⁷ Na západe sa rozprestierajúci vrch Zvolen (Veľká Fatra) vystupuje voči okolitým dolinám ako výrazná vyvýšenina. Východne ležiaci hôľny masív Prašivej (Nízke Tatry) poskytuje ideálne podmienky na turistiku vďaka trvalým širokým výhľadom. Južnú časť priestoru Donovál vyplňa málo výrazný hrebeň Starohorských vrchov tvoriaci spojnicu medzi oboma pohoriami.¹⁸ Blízka Starohorská dolina bola v roku 1918 spolu so sedlom Šturec označená za jednu zo štyroch lokalít reprezentujúcich krásy Zvolenskej župy (spolu s Tisovcom, vrcholom Ďumbiera a Harmaneckou dolinou po chotáre Turca).¹⁹

¹² Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 5. Rukopis uložený na Obecnom úrade Donovaly.

¹³ KVIETOK, Zemepis Horehronia, s. 81.

¹⁴ ČUKA, Peter – BARAN, Vladimír. Socioekonomicko-geografické aspekty formovania rekreačnej obce Donovaly. In Acta Facultatis Pedagogicae, Prírodné vedy XI. Bratislava: SPN, 1991, s. 53.

¹⁵ GREGOROVÁ, Bohuslava. Funkčno-priestorová transformácia obce Donovaly. In Geografické informácie, 2016, roč. 20, č. 2, s. 414.

¹⁶ ČUKA – BARAN, Socioekonomicko-geografické aspekty, s. 53.

¹⁷ ČUKA – BARAN, Socioekonomicko-geografické aspekty, s. 53.

¹⁸ ŽALČÍK, Ján. Donovaly – Korytnica. Bratislava: Šport, 1981, s. 8-9.

¹⁹ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA v BB), fond (ďalej f.) Zvolenská župa – podžupanské písomnosti 1869 – 1918, rok 1918, kartón (ďalej k.) 485, č. j. 6 139. Rozvoj cestovného ruchu.

Klimaticky patrí obec do chladnej oblasti s priemerným počtom zrážok 1 000 – 1 300 mm. Priemerná výška snehovej pokrývky dosahuje 30 cm a udrží sa 120 – 130 dní. Dĺžka slnečného svitu predstavuje 1 600 hodín ročne.²⁰

Okrem reliéfu a klimatických pomerov je pre rozvoj cestovného ruchu dôležitá aj lesnatosť územia. Lesné porasty tvoria 67 % územia obce (trvalo trávnaté porasty 28,5 %) a z hľadiska skladby reprezentujú karpatský bukový les.²¹

Prvé zmienky o počiatkoch cestovného ruchu, či skôr turistiky, v priestore horských osád donovalského sedla pochádzajú z konca 19. storočia. V tom čase existovali v blízkej Korytnici kúpele, preto sa môžeme domnievať, že viacerí kúpeľní hostia, obdivovatelia prírody a nadšení turisti podnikali výlety do blízkeho okolia.²²

Prvé záznamy o Korytnici sú známe zo 16. storočia²³, dokonca niektoré zdroje uvádzajú, že liečivé účinky minerálnych prameňov poznali lesní robotníci už v 14. storočí.²⁴ Pramene patria do najcennejšej skupiny alkalicko-železitých kyseliek a svojím zložením sú podobné žriedlam vo Francúzsku i Anglicku.²⁵

Okolo roku 1835 postavili v ich blízkosti prvú stavbu, obytný dom s kuchyňou, ktorý bol pomenovaný ako „stará reštaurácia“. Výstavba kúpeľov potom pokračovala pomalým tempom. V roku 1862 evidujeme už 12 kúpeľných a obytných domov so 40 izbami, viacero súkromných viliek a reštauráciu.²⁶ V medzivojnovom období boli kúpele označované ako slovenské Karlove Vary a voda z nich za perlu minerálnych vôd.²⁷

Avšak konkurencia Nízkych Tatier a Veľkej Fatry, komunikačná nedostupnosť horského sedla a prírodné prostredie poznačené hospodárskou činnosťou človeka, ktoré sa len pozvoľna obnovovalo, spôsobili, že donovalské osady boli na prelome 19. a 20. storočia iba sporadicky navštevované, či už turistami alebo lyžiarimi.²⁸

Rozvoj turistiky, lyžiarstva a výstavba prvej rekreačnej infraštruktúry

Od druhej polovice 19. storočia sa začali turisti združovať v rôznych kluboch a organizáciách (v období Bachovho absolutizmu bolo akékoľvek spolčovanie zakázané). Prvým bol Uhorský karpatský spolok,²⁹ ktorý svoju pobočku (Zvolenskú

²⁰ ČUKA, Peter. Postavenie rekreačných stredísk Starohorskej doliny v závislosti na ponuke rekreačných možností. In *Acta Universitatis Matthiae Belli*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1992, s. 124-149.

²¹ GREGOROVÁ, Funkčno-priestorová transformácia, s. 409.

²² ČUKA, Peter. Priestorové zákonitosti vývoja cestovného ruchu v Starohorských vrchoch. In ČUKA, Peter – GAJDOŠ, Alfonz. *Vybrané priestorové zákonitosti na území Starohorských vrchov*. Banská Bystrica: FPV UMB, 2003, s. 109.

²³ TÓTHOVÁ, Donovaly - dotyky, s. 14.

²⁴ KRIŽKA, Alexander. *Donovaly – Korytnica*. Martin: Osveta, 1956, s. 55.

²⁵ TÓTHOVÁ, Donovaly - dotyky, s. 14.

²⁶ KRIŽKA, Donovaly – Korytnica, s. 55.

²⁷ ŠA v BB, f. Okresný úrad v Brezne (ďalej OÚ v BR) 1923 – 1945, rok 1926, k. 233, č. j. 7 092. *Prospekt kúpeľov Korytnica*.

²⁸ ČUKA, Priestorové zákonitosti, s. 108-109.

²⁹ SCHVARC, Michal. Karpatský spolok (Karpathenverein) v Banskej Bystrici a jeho činnosť v období prvej Československej republiky. In KALISKÝ, Dušan et al. *120 rokov organizovanej turis-*

sekcii) zriadil v Banskej Bystrici v roku 1889. Prioritne sa zameriaval na sprístupnenie Nízkyh Tatier, ale jeho členovia podnikli niekoľko výstupov aj do okolia Donovál, na Krížnu a Šturec.³⁰

Po zmene spoločenských i ekonomických pomerov a po vzniku Československa sa utvorili vhodnejšie podmienky na rozvoj cestovného ruchu. Čoraz viac najmä českých turistov začalo prichádzať na Slovensko, aby obdivovali krásy Karpát. V novej republike sa inicioval vznik novej organizácie, Klubu československých turistov³¹ (KČST). Pobočka v Banskej Bystrici bola založená v roku 1920. Jej činnosť sa zameriavala na rozvoj pešej turistiky, zimných športov, značkovanie a úpravu turistických chodníkov, organizáciu turistických a lyžiarskych podujatí a napokon aj výstavbu turistických chát a nocľahární.³²

V roku 1925 podnikol odbor KČST v rajóne svojej pôsobnosti (okres Banská Bystrica) veľkú značkovaciu akciu turistických trás, pričom vyznačil aj chodníky a lokality v blízkosti Donovál. Boli to napríklad západne ležiaca Krížna, Majerova skala a Starohorská dolina, ale aj nízkotatranská Hiadeľská dolina, Hiadeľské sedlo a Prašivá.³³ Keď sa v rámci klubu utvorila lyžiarska sekcia, začali sa usporadúvať aj propagačné preteky v behu na lyžiach. Počas rokov 1925 – 1927 sa ich konalo niekoľko, najmä na Starých Horách, na Donovaloch a v Korytnici. V decembri roku 1929 vznikol v Banskej Bystrici samostatný Ski-klub, ktorý sa stal garantom rozvoja lyžovania. Priestor Donovál sa potom začal pravidelne využívať na konanie mnohých podujatí zimných športov.³⁴

Veľkým impulzom v ďalšom rozvoji turistiky bolo vydanie Sprievodcu po Banskej Bystrici a Horehroní (1928), v ktorom okrem iného členovia KČST popísali 20 rôznych turistických trás. Mnohé z nich viedli do blízkeho okolia Donovál

tiky v Banskej Bystrici 1889 – 2009. Banská Bystrica: Mesto Banská Bystrica a Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica, 2009, s. 17-29. Uhorský karpatský spolok bol založený v r. 1873 v Starom Smokovci. Jeho činnosť sa zameriavala na oblasť turistiky, horolezectva a lyžiarstva, no najpodstatnejším cieľom bolo objavovanie a sprístupňovanie Tatier verejnosti. Spolok postupne rozšíril svoju činnosť na celé územie Karpát prostredníctvom 27 pobočiek, z ktorých 17 sídlilo na území dnešného Slovenska.

³⁰ SCHVARC, Karpatský spolok (Karpathenverein), s. 18-23.

³¹ SCHVARC, Michal. Klub Československých turistov odbor Banská Bystrica (1920 – 1938). In KALISKÝ, Dušan et al. 120 rokov organizovanej turistiky v Banskej Bystrici 1889 – 2009. Banská Bystrica: Mesto Banská Bystrica a Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica, 2009, s. 30-62. V januári 1919 si slovenskí turisti založili Tatranský spolok turistický. V novembri 1918 Klub českých turistov premenovali na Klub československých turistov a v r. 1919 bola v Bratislave ustanovená jeho prvá sekcia. V roku 1920 sa obe organizácie zlúčili v jeden spolok pod názvom Klub československých turistov. Pôsobil až do roku 1938, keď sa slovenské oddiely odtrhli a 6.11.1938 zriadili v Liptovskom Mikuláši Klub slovenských turistov a lyžiarov. Ten po skončení 2. svetovej vojny pokračoval ďalej vo svojej činnosti až do roku 1949, keď bol začlenený do Jednotnej telovýchovnej organizácie Sokol.

³² SCHVARC, Klub Československých turistov, s. 30. Taktiež aj ŠA v BB, f. OÚ v BR 1923 – 1945, rok 1926, k. 238, č. j. 9 988. Podpora na stavbu turistických chát. Z tohto dôvodu Stredoslovenská župa KČST v Banskej Bystrici ako nadradený orgán odborom KČST vo svojej pôsobnosti žiadala od jednotlivých obcí v rámci Zvolenskej župy (XVIII.) pravidelnú ročnú finančnú podporu.

³³ ŠA v BB, f. Okresný úrad v Banskej Bystrici (ďalej OÚ v BB) 1923 – 1945, rok 1925, k. 17, č. j. 1 394. Značkovacia akcia KČST.

³⁴ SCHVARC, Klub Československých turistov, s. 76.

a trasa č. 11 dokonca priamo na vrch Zvolen.³⁵ Avšak zlé dopravné spojenie osád, či už s Banskou Bystricou, alebo Ružomberkom a absencia ubytovacieho zariadenia, bránili masovejšiemu rozvoju cestovného ruchu v tomto priestore. Čiastočne sa pomery upravili v roku 1930, kedy udelil Okresný úrad v Banskej Bystrici koncesiu na periodickú autobusovú dopravu na trati Donovaly – Staré Hory – Ulmanka – Sv. Jakub – Kostiviarska – Banská Bystrica Jozefína Barborjakovej a v roku 1931 aj Vendelínovi Čunderlíkovi.³⁶ Ani potom však nebola situácia bezproblémová, keďže kvalita cestnej komunikácie a charakter prírodných podmienok najmä v zime neumožňovali autobusom doraziť až do donovalskeho sedla. Doprava väčšinou končila v Jelenci alebo Motyčkách.³⁷

Služby turistom v podobe stravovacích zariadení spočiatku v obci taktiež chýbali. Zo Zoznamu hostinských a výčapníckych koncesí z roku 1924 sa dozvedáme, že ani súkromná krčma alebo obchod sa na Donovaloch nenachádzali. Jedine Potravné družstvo malo od r. 1922 povolenie na „výčap piva, predaj vína a liehových nápojov“.³⁸ Táto situácia sa neskôr zlepšila, už v roku 1935 fungovali krčmy Márie Chalupkovej v Hanesoch a Jozefa Štubňu v osade Bully.³⁹

Obdobie 40. rokov 20. storočia bolo typické výstavbou mnohých turistických chát a útulní v okolí Banskej Bystrice, no najmä v Nízkych Tatrách.⁴⁰ Mesto sa stalo turistickým centrom stredného Slovenska⁴¹ a formovalo si svoje rekreačné zázemie, do ktorého sa Donovaly včlenili v roku 1938, keď sa dostaval Šport hotel.

V tom čase prvýkrát vznikla myšlienka vybudovať trasu hrebeňmi Veľkej Fatry a Nízkych Tatier (Zvolen – Kráľova hoľa).⁴² KČST preto žiadal o podporu

³⁵ Sprievodca po Banskej Bystrici a Horehroní. Banská Bystrica: Odbor Klubu československých turistov, 1928, s. 73 – 75. V Sprievodcovi sa o vrchu Zvolen píše: „Je od Nízkych Tatier čiastočne oddelený a k severu pošunutý. Prístup k nemu je z bystrickej alebo zo starohorskej doliny (...). Ďalej cesta vedie cez niekoľko menších osád (u Štubňov, Jergalov, Sliachany a Hanesy), obracia sa na severovýchod a po malej serpentine prichádza do najväčšej obce Donovaly. Je to chudobná horská dedina, avšak s krásnym romantickým okolím. Leží na južnom úpätí vrchu Zvolena a z obce vedie serpentínová a dosť strmá cesta na tento vrch. Pohodlnejšie vystúpime na Zvolen, jestli ideme z Donoval ďalej po ceste na východ do osady Mišúty, odkiaľ môžeme povoľnejšie po južnom svahu Zvolena vystúpiť na vrchol. Ako na Donovaloch tak i v Mišútoch je turistovi ťažko nocovať.“

³⁶ ŠA v BB, f. Obvodný notársky úrad (ďalej ONÚ) Banská Bystrica, rok 1930, k. 4, č. j. 2 504. Zahájenie autobusovej dopravy.

³⁷ TÓTHOVÁ, Donovaly - dotyky, s. 39-40.

³⁸ ŠA v BB, f. Obvodný notársky úrad (ďalej ONÚ) Staré Hory, rok 1928, k. 4, č. j. 1 658. Zoznam hostinských a výčapníckych koncesí v roku 1924.

³⁹ ŠA v BB, f. ONÚ Staré Hory, rok 1935, k. 6, č. j. 362.

⁴⁰ ŠA v BB, f. OÚ v BR 1923 – 1945, rok 1936, k. 597, č. j. 9 107. Turistická cesta po hrebeni Nízkych Tatier. Cudzinecká komisia Národohospodárskej župy stredoslovenskej vypracovala návrh plánu využitia Nízkych Tatier pre účely cudzineckého ruchu. Plán obsahoval tri body, a síce rekonštrukciu ciest, výstavbu hrebeňovej turistickej cesty a budovanie turistických chát.

⁴¹ Pozorovateľ, 1936, roč. 1, č. 8, s. 1, Stavba ozdravovne na Donovaloch bude započatá ešte tohto roku.

⁴² Naše noviny, 27. 8. 1937, s. 2. Nová stredoslovenská hrebeňová cesta. „Názov proponovanej horskej cesty ešte není ustálený. Bolo by na mieste nazvať ju podľa takého vynikajúceho Slováka, ktorý má k tomuto kraju úzky vzťah. Napr. so strany povážskej: Cesta Andreja Hlinku, Svetozára Hurbana-Vajanského, Jozefa Škultétyho, alebo so strany našej: Cesta Martina Rázusa, alebo nadšeného priateľa prírody, hudobného skladateľa Viliama Figušu-Bystrého.“ Alebo Pohronský hlásnik, 4. 12. 1937, s. 12, Za realizáciu turistickej cesty po hrebeni Nízkych Tatier a Veľkej Fatry. „Veľká Fatra a Nízke Tatry, ktoré sú oproti Tatrám Vysokým pomerne málo známymi a navštevovanými, zaslúžia si svojimi jedinečnými krásami

pre stavbu chaty na Prašivej, aby sa pri prechode z Donovál cez priesmyk Šturec nemuselo zostupovať do Korytnice.⁴³ Tieto plány však zatiaľ ostali nezrealizované a znovu sa stali aktuálnymi až v roku 1948.⁴⁴

Osudy Šport hotela do obdobia konca 2. svetovej vojny

Keď počas vianočných sviatkov roku 1933 zavítalo na Donovaly okolo 200 lyžiarov, dozrela v členoch Odboru KČST Banská Bystrica myšlienka vybudovať tu turistickú chatu.⁴⁵ V nasledujúcom období podniklo ústredie klubu výlet za účelom vyhliadnutia vhodného pozemku. Okresný úrad v Banskej Bystrici však zamýšľal postaviť na Donovaloch okresnú ozdravovňu.⁴⁶

Za najvhodnejšie miesto výstavby bola v súčinnosti s Notárskym úradom v Starých Horách vybraná lokalita nad kostolom, smerom k osade Mišúty. Parcela vo vlastníctve lesného erára (katastrálne číslo 1 363) sa nachádzala priamo na úpätí vrchu Zvolen,⁴⁷ vo výške 1 000 m n. m. na pozemkoch, ktoré sa rovnomerne zvažovali na juh (sklon svahu 15 %) s výhľadom na masív Prašivej (Nízke Tatry) a Slovenského rudohoria.

S prácami sa začalo v roku 1936 a budova bola dokončená v roku 1938 s celkovými nákladmi 2 454 917 korún.⁴⁸ Štvorpodlažný hotel ponúkal ubytovanie v troch spoločných turistických nocľahárňach po 8 lôžok (1. poschodie), jeden dvojizbový apartmán (2. poschodie) a jedno- i dvojlôžkové izby (3. a 4. poschodie), čo spolu predstavovalo takmer 80 miest na spanie. Jeho súčasťou bola aj jedáleň, klubovňa, výčap a lyžiareň.⁴⁹

Po vypuknutí 2. svetovej vojny sa stal vlastníkom hotela Župný úrad v Banskej Bystrici (Pohronská župa), ktorý ho prenajal v roku 1940 Slovenskej hotelovej účastinnej spoločnosti za štvrtročný poplatok vo výške 5 000 korún. Zmena vlastníckych pomerov spôsobila zmenu názvu a v akejkoľvek dokumentácii bol označovaný ako Župný turistický hotel na Donovaloch.⁵⁰

prírodnými plného ocenenia a dokonalého zapojenia do siete cudzineckého ruchu Slovenska. (...) Turistická cesta má mať charakter riadne upraveného chodníka s minimálnou šírkou 1,5 m a stúpaním takým, aby umožnila tiež návštevu i menej zdatným turistom.“ Taktiež aj ŠA v BB, f. OÚ v BR 1923 – 1945, rok 1936, k. 597, č. j. 9 107. Turistická cesta po hrebeni Nízkych Tatier.

⁴³ ŠA v BB, f. Klub československých turistov a Klub slovenských turistov a lyžiarov (ďalej KČST a KSTaL), rok 1938, k. 3, bez č. j. Technický popis k projektu turistickej chaty odboru na „Prašivej“ v Nízkych Tatrách.

⁴⁴ ŠA v BB, f. Okresný národný výbor v Brezne (ONV v BR) 1949 – 1960, rok 1948, k. 193, č. j. 14 473. Štefánikova cesta. Situačný plán turistického chodníka po hrebeňoch Veľkej Fatry a Nízkych Tatier.

⁴⁵ TÓTHOVÁ, Donovaly - dotyky, s. 39.

⁴⁶ KALISKÝ, Dušan. Šport hotel Donovaly. In Bystrický Permon, 2013, roč. XI, č. 4, s. 16.

⁴⁷ ŠA v BB, f. ONÚ Staré Hory, rok 1935, k. 6, č. j. 9. Vybudovanie okresnej ozdravovne na Donovaloch.

⁴⁸ ŠA v BB, f. Okresný národný výbor v Banskej Bystrici (ďalej ONV v BB) 1945 – 1949, pričlenená agenda Pohronskej župy, rok 1943, k. 47, č. j. 11 741. Spisy týkajúce sa Šport hotela od roku 1940 + plány.

⁴⁹ ŠA v BB, f. OÚ v BB 1923 – 1945, rok 1938, k. 152, č. j. 3 106. Novostavba turistického hotela na Donovaloch. Technický popis stavby.

⁵⁰ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, pričlenená agenda Pohronskej župy, rok 1941, k. 47, č. j. 11 738. Župný hotel Donovaly – úprava vnútorného zariadenia.

Samotná obec sa taktiež snažila podieľať na jeho zveľadení. V roku 1940 informovala župný úrad o úmysle postaviť v blízkosti hotela kúpalisko, a preto žiadala o podporu vo výške 65 815 korún. Následne v roku 1941 Juraj Belluš, architekt z Banskej Bystrice, pripravil celú projektovú dokumentáciu. Kúpalisko bolo postavené západne od hotela na parcele č. 1 363. Veľký plavecký bazén bol hlboký 1,10 m – 1,80 m a detský bazén 0,5 m. Jeho výstavba sa však kvôli vojnovým udalostiam predražila (nový rozpočet počítal so sumou 118 000 korún) a aj značne spomalila.⁵¹ Do prevádzky sa uviedlo v roku 1943 a stalo sa jedným z najvyššie položených kúpalísk v štáte.⁵²

V sezóne rokov 1942/1943 bol Šport hotel prezentovaný v rámci propagačného materiálu *Zimné pobyty na Slovensku*, ktorý vydali Slovakotour⁵³ a Želka.⁵⁴ Jedno a dvojlôžková izba stáli v exponovanom čase (20.12.-7.1.) na tri dni 274 korún, na týždeň 579 korún a na dva týždne 1 158 korún.⁵⁵ Kronikár obce Donovaly v súvislosti s cenami a štruktúrou hostí poznamenal, že „medzi jeho návštevníkmi nevideli sme pracujúceho človeka, ale len súkromných podnikateľov, obchodníkov, továrnikov. Naši občania nemali do hotela prístup, lebo to bol podnik I. triedy len pre vybraných ľudí.“⁵⁶

Počas Slovenského národného povstania v lete 1944 v hoteli zasadlo predsedníctvo Slovenskej národnej rady, Veliteľstvo 1. československej armády a hlavný štáb partizánskeho hnutia. Od 1. septembra 1944 zabralo budovu na vojenské účely vedenie armády, a to na pokyn pplk. Jána Goliana. V období od 28. októbra do 3. novembra 1944 bol hotel úplne zničený a vyrabovaný, dočasnú správu nad ním prevzala samotná obec Donovaly. Za hotelového správcu bol vymenovaný Štefan Zbeh. Škody sa vyčíslili do výšky 950 000 korún.⁵⁷ Zaujímavosťou je, že v období 2. svetovej vojny hotel až do svojho zničenia stále prosperoval.

Podmienky rozvoja masového cestovného ruchu

Po 2. svetovej vojne záujem o Donovaly stúpol. Vysočinový reliéf typický kontrastným striedaním lesov a lúk ponúkal atraktívne podmienky na rekreáciu či nenáročnú zimnú a letnú turistiku.⁵⁸

⁵¹ ŠA v BB, f. Krajský národný výbor Banská Bystrica (ďalej KNV v BB), Referát výstavby 1949 – 1954, rok 1949, k. 58, č. j. 747. Kúpalisko na Donovaloch. Technický popis.

⁵² GAJDOŠ, Milan. Donovaly. In *Vlastivedný časopis*, 1978, roč. 27, č. 3, s. 115.

⁵³ JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch pod dohledem třetí říše*. Praha: Karolinum, 2018, s. 65. Slovakotour alebo Slovenská rada pre cestovný ruch bola založená v roku 1937 z iniciatívy Národohospodárskeho zboru pre Slovensko, Slovenského cudzineckého zväzu a Slovenskej krajiny. Náplňou jej činnosti bola podpora rozvoja cestovného ruchu na Slovensku. Sídliť v Bratislave a svoje pobočky (oblastné kancelárie) mala v Žiline, Banskej Bystrici a v Novom Smokovci.

⁵⁴ JAKUBEC – ŠTEMBERK, *Cestovní ruch*, s. 166. Želka bola zriadená Vládnym nariadením č. 39/1940 Sl. z. o cestovnej kancelárii slovenských železníc zo dňa 21. 2. 1940. Nahradiť cestovnú kanceláriu Čedok, ktorá fungovala už len v Protektoráte. Mala monopol na predaj lístkov mimo pokladní, ktoré boli na železničných staniách. Zaisťovala tak dopravu turistom v smere na Slovensko, po Slovensku a zo Slovenska do zahraničia.

⁵⁵ ŠA v BB, f. KČST a KSTaL, rok 1942/1943, k. 4, bez č. j. Propagačné materiály.

⁵⁶ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 11.

⁵⁷ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1945, k. 43, č. j. 7 483. Šport hotel – nájom.

⁵⁸ GAJDOŠ, Donovaly, s. 114.

Ďalšiemu rozvoju cestovného ruchu však bránila spomínaná zlá dopravná situácia, absencia rekreačnej infraštruktúry (okrem hotela Šport sa nenachádzalo v obci žiadne ďalšie ubytovacie zariadenie) a služieb.

Autobusová doprava sa na trase Banská Bystrica – Donovaly (po Sliačany) obnovila v roku 1946, nebola však už v rukách súkromných prepravcov, ale štátu.⁵⁹ Okresný národný výbor v Banskej Bystrici očakával nápor turistov predovšetkým z Čiech a Moravy už počas letnej sezóny roku 1947, preto požadoval od Povereníctva dopravy v Bratislave obnovenie autobusového spojenia aj medzi Banskou Bystricou a Ružomberkom, čím by sa „jednak posilnil cestovný ruch v tejto oblasti a zároveň sa prepojili regióny Pohronia a Liptova“.⁶⁰

Obnovené autobusové spojenia iba čiastočne zlepšili neľahkú situáciu obyvateľov. Problémy s dopravou sa úplne vyriešili až v roku 1960 po dobudovaní hlavného cestného ťahu, ktorý vedie priamo cez obec a v súčasnosti má označenie ako cesta I. triedy č. I/59 (E 77), spájajúca Banskú Bystricu s Ružomberkom resp. Budapešť s Krakovom.⁶¹

Zmena politicko-spoločenských pomerov po 2. svetovej vojne znamenala okrem iného aj zánik župných úradov, a tak sa v roku 1945 Šport hotel stal opäť vlastníctvom Okresného národného výboru v Banskej Bystrici.⁶² Ten dal budovu do prenájmu veľkoobchodníkovi a hotelierovi zo Spišskej Novej Vsi Štefanovi Hlívovi na dobu 6 rokov, v termíne od 1. októbra 1945 do 31. septembra 1951 (ročný nájom mu bol vyrubený vo výške 80 000 korún). Zaviazal sa sprevádzkovať hotel už od 1. decembra 1945.⁶³

Jeho zložité a nestále vlastnícke pomery sa opäť skomplikovali v roku 1948. Od 1. februára sa vypovedala prenájomná zmluva uzavretá so Štefanom Hlívom a novým nájomcom sa stala Slovenská hotelová účastinná spoločnosť.⁶⁴ Prenájom bol dohodnutý za tých istých podmienok ako v prípade spomínaného hoteliera a trvať mal až do 30. septembra 1951.⁶⁵ Situácia sa však zmenila už v novembri 1948, keď vznikol národný podnik Slovenské hotely a ten prevzal všetky záväzky Slovenskej hotelovej účastinnej spoločnosti, a teda aj hotel na Donovaloch.⁶⁶

V tomto období sa položil základ budúceho lyžiarskeho strediska, keď v roku 1946 schválil Okresný národný výbor v Banskej Bystrici žiadosť KSTaL

⁵⁹ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 19.

⁶⁰ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1947, k. 199, č. j. 36 442. Cudzinecký ruch – závady.

⁶¹ GREGOROVÁ, Funkčno-priestorová transformácia, s. 409. Taktiež aj Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 100 – 108. Stavba cesty začala ešte v roku 1957 a postupne bola daná do užívania po dostavbe jednotlivých úsekov (Hanesy – Donovaly, Donovaly – Korytnica a úsek cez obec Donovaly). Atraktivita územia sa zvýšila a vytvorili sa podmienky na rozvoj víkendovej a podnikovej rekreácie.

⁶² ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1945, k. 61, č. j. 1 405. Šport hotel Donovaly – nájom.

⁶³ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1945, k. 43, č. j. 11 732. Štefan Hliva, nájomca turistického hotelu na Donovaloch, uvoľnenie peňazí.

⁶⁴ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1947, k. 199, č. j. 1 784. Štefan Hliva, Donovaly, žiadosť o vypustenie z nájmu okresného turistického hotelu na Donovaloch.

⁶⁵ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1947, k. 199, č. j. 1 785. Slovenská hotelová účastinná spoločnosť, žiadosť o prenájom okresného turistického hotelu na Donovaloch.

⁶⁶ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1947, k. 199, č. j. 44 999. Športhotel Donovaly.

na výstavbu lanovky od Šport hotelu na vrch Zvolen. Celkové náklady na stavbu boli vyčíslené na 1 500 000 korún.⁶⁷

Obdobie intenzívnej výstavby zariadení viazaného cestovného ruchu

Nové spoločensko-hospodárske pomery, ktoré sa utvorili po roku 1948, značne ovplyvnili rozvoj a smerovanie cestovného ruchu. Štát určoval politiku a kontroloval výstavbu rekreačných zariadení. Pre širšie zázemie Banskej Bystrice sa vytipovali tri záujmové priestory vhodné na vybudovanie rekreačných stredísk akéhokoľvek druhu: 1) Nízke Tatry – juh, 2) Kremnické vrchy s časťou Veľkej Fatry a 3) Slovenské rudohorie. Donovaly boli súčasťou druhej menovanej oblasti. Naplánované bolo pre ne rozšírenie turistickej základne, postavenie rekreačného strediska socialistického sektoru, výstavba objektov individuálnej rekreácie a „sedačkového výťahu na vrch Zvolen“. Rovnako aj pre blízkú Krížnu sa určila ako priorita stavba sedačkového výťahu a s tým spojených objektov.⁶⁸

Plánovaná výstavba turistickej trasy hrebeňmi Veľkej Fatry a Nízkyh Tatier z predvojnového obdobia sa konečne začala uskutočňovať, navyše bola vnímaná ako možnosť sprístupnenia lokalít bojov 2. svetovej vojny a uctenia si pamiatky padlých počas Slovenského národného povstania.⁶⁹ Národohospodárska župa stredoslovenská ešte v auguste 1948 v tejto súvislosti žiadala o pomoc odbory KSTaL, aby vo svojom rajóne prešli jednotlivé úseky a zaznačili do situačného plánu mierky 1 : 25 000. Odbor v Banskej Bystrici mal za úlohu spracovať trasu vrch Zvolen – Šport hotel Donovaly – Polianka – Barania hlava – Kečka – Kozí chrbát – Veľká Chochuľa – Latiborská hoľa. Magistrála sa pôvodne mala volať Štefánikova cesta/chodník⁷⁰, no nakoniec dostala pomenovanie Cesta hrdinov SNP, ktoré má dodnes.

Na túto skutočnosť ihneď zareagoval aj Šport hotel. Požiadal odbor KSTaL v Ružomberku, aby vyznačil viacero turistických trás v jeho okolí. V rámci značkovacej akcie sa sprístupnili priestory až v smere ku Korytnici a Hiadeľskému sedlu.⁷¹ Účelom bolo vytvorenie siete chodníkov a napojenie na hrebeňovú cestu vedúcu celým pohorím Nízkyh Tatier.

Novou organizáciou, ktorá vznikla po zmene politických pomerov z dôvodu podpory rozvoja cestovného ruchu, bola cestovná kancelária Turista. Mala viacero pobočiek a vydávala zaujímavé propagačné materiály. Jedným z nich bol napríklad bulletin „Pobyty v horských podnikoch“ (zima 1958 – 1959). Obsahoval rady pre návštevníkov hôr a cenník ubytovania v horských rekreačných zariadeniach. Dvojposteľová izba v Šport hoteli sa dala prenajať za 329 korún na týždeň

⁶⁷ ŠA v BB, f. ONV v BB 1945 – 1949, rok 1946, k. 94, č. j. 18 651. Usnesenie č. 562/1946 – výťah (lanovka) od okresného turistického hotelu na Donovaloch na vrch Zvolen.

⁶⁸ ŠA v BB, f. Krajský národný výbor v Banskej Bystrici (ďalej KNV v BB) 1949 – 1960, Krajská plánovacia komisia (ďalej KPK), 1951, k. 3, č. j. 413. Výstavba rekreačných stredísk Banskobystrického kraja – záujmové priestory.

⁶⁹ ŠA v BB, f. KNV v BB 1949 – 1960, KPK, k. 3, č. j. 415. Nízke Tatry – územný plán.

⁷⁰ ŠA v BB, f. ONV v BR 1949 – 1960, rok 1948, k. 193, č. j. 14 473. Štefánikova cesta. Situačný plán turistického chodníka po hrebeňoch Veľkej Fatry a Nízkyh Tatier.

⁷¹ ŠA v BB, f. KČST a KSTaL, rok 1949, k. 2, bez č. j. Značkovanie trás okolo Šport hotelu Donovaly.

a na dva týždne za 658 korún.⁷² Môžeme polemizovať o tom, či cena zodpovedala kvalite služieb. Zo Správy o činnosti Krajskej komisie cestovného ruchu, okresných komisií a mestskej komisie, ktorá bola predkladaná na schválenie Rade Krajského národného výboru v Banskej Bystrici vyplynulo, že otázka stravovania v hoteli je neuspokojivá a návštevníci z neho odchádzali znechutení pre nekvalitné služby.⁷³

Prudký rozvoj rekreačnej infraštruktúry na Donovaloch nastal od konca 60. rokov 20. storočia. Dôvodom bolo obmedzenie zahraničného cestovného ruchu (možnosť vycestovať) a umelá podpora toho domáceho. V obci sa stavali ubytovacie zariadenia dvoch typov. Jednak veľkokapacitné rekreačné budovy, ktoré zabezpečovali podnikovú, odborársku rekreáciu, a potom súkromné rekreačné chaty. Postupnou zmenou obytných domov na rekreačné chalupy „vyrástli“ na okraji obce chatové osady.⁷⁴ Premena neobývaných domov a hospodárskych usadlostí na chalupy súvisela s vyľudňovaním obce a znamenala pre mnohé objekty záchranu pred schátraním.

Prvým podnikom, ktorý si tu postavil svoju chatu, boli Československé štátne cesty n. p. Banská Bystrica ešte v roku 1948. Objekt bol z dreva, pravdepodobne malý, keďže jeho kapacita bola len 4 postele.⁷⁵ Stredoslovenská cementáreň n. p. Banská Bystrica a Stredoslovenské papierne n. p. Harmanec žiadali v roku 1958 Krajský národný výbor v Banskej Bystrici o povolenie výstavby svojich podnikových rekreačných zariadení.⁷⁶ Papierne si nakoniec postavili hotel s názvom Zornička v osade Mišúty. Krajská správa Ministerstva vnútra si pri vrchu Varštat vybuodovala podnikovú chatu v roku 1959. V tom čase sa zvnútra zrekonštruoval aj Športhotel, ktorý bol obsadzovaný najmä hosťami z NDR.⁷⁷ Vo farskej kronike sa uvádza, že to boli návštevníci z miest ako Berlín, Lipsko, Halle, Drážd'any atď.⁷⁸

Živelná výstavba zariadení viazaného cestovného ruchu pokračovala aj v nasledujúcich rokoch, čo dokumentuje tabuľka č. 1.

⁷² ŠA v BB, f. KNV v BB, Odbor obchodu (ďalej OO) 1949 – 1960, rok 1957, k. 94, č. j. obch./99. Zabezpečenie zimnej sezóny v závodoch cestovného ruchu. Pobyty v horských hoteloch – cenník.

⁷³ ŠA v BB, f. KNV v BB 1949 – 1960, KPK, 1959, k. 77, bez č. j. Správa o činnosti Krajskej komisie cestovného ruchu, okresných komisií a mestskej komisie cestovného ruchu. „Osobitne treba podrobiť kritike obsluhu v Športhoteli na Donovaloch, ktorá je veľmi slabej úrovne a nezodpovedá požiadavkám pre vytváranie príjemného prostredia a dobrého mena starostlivosti o domácich a zahraničných návštevníkov. Taktiež nie je na výške úprava jedál.“

⁷⁴ ČUKA, Postavenie rekreačných stredísk, s. 124.

⁷⁵ ŠA v BB, f. KNV v BB 1949 – 1960, KPK, 1959, k. 77, bez č. j. Zariadenia cestovného ruchu v Banskobystrickom kraji k 31. 8. 1958.

⁷⁶ ŠA v BB, f. KNV v BB, Odbor výstavby a vodného hospodárstva 1958 – 1960, rok 1958, k. 2, č. j. 154/24c. Územné rozhodnutie o určovaní stavebných obvodov.

⁷⁷ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 88-108.

⁷⁸ Historia Domus I. 1796 – 1998, rok 1958, s. 208. Rukopis uložený na r. k. farskom úrade na Donovaloch.

Názov podniku/rekreačného zariadenia	Rok počiatku výstavby príp. dostavby objektu
Štátne lesy Zvolen a Stredoslovenské elektrárne Banská Bystrica	1962
Vysoká lesnícka a drevárska škola vo Zvolene a Krajský projektový ústav v Banskej Bystrici	1963
Chata horskej služby	1964
Pozemné stavby n. p. Banská Bystrica (chata Slniečko)	1965
Štátna banka Československá, pobočka Banská Bystrica (chata Limba) a Klenoty, n. p. Bratislava	1966
Okresný ústav národného zdravia, Komunálne služby, Štátne lesy	1967
Závody SNP v Žiari nad Hronom (hotel „na Kohútke“), TJ Slovan Bratislava (autokemping)	1968

Tab. 1. Prehľad rekreačných zariadení vybudovaných na Donovaloch v 60. rokoch 20. storočia (slúžili na podnikovú rekreáciu) Zdroj: Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 117-153.

Neustály rast počtu návštevníkov sa opätovne premietal aj do budovania zariadení cestovného ruchu. Nielenže sa staré domy odpredávali a prebudovávali na rekreačné chalupy, ale zároveň sa stavali nové súkromné a taktiež podnikové chaty. V roku 1972 registrujeme v obci 32 súkromných a 29 podnikových chát.⁷⁹ Ich lokalizácia často narúšala pôvodné hodnotné krajinárske scenérie a už v tomto období architekti poukazovali na bezohľadnosť silných investorských záujmov a egoizmus chatových individualistov.⁸⁰

Rekreačná infraštruktúra sa aj napriek tomu naďalej rozrastala. V časti Mistríky neďaleko od hlavnej cesty bol vybudovaný autokemping s volejbalovým a detským ihriskom (vlastníkom bola TJ Kamzík Bratislava), ako aj chatová osada s bungalovmi, sociálnymi zariadeniami a stanovou základňou.⁸¹ V roku 1976 sprevádzkoval Slovakotour turistickú ubytovňu s bufetom (ten bol otvorený až 3. januára 1977). Disponovala síce iba 10 lôžkami, ale tie boli určené pre voľný cestovný ruch.⁸² Objekt sa nachádzal pri novom centrálnom parkovisku, ktoré v rokoch 1973 – 1975 postavili Cestné stavby Banská Bystrica.⁸³

⁷⁹ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 165.

⁸⁰ LUPŤÁK, J. Hodnotný solitér v znehodnotenom prostredí. Rekreačné stredisko na Donovaloch. In Projekt: slovenská architektonická revue, 1974, roč.16, č. 9, s. 18-20.

⁸¹ GAJDOŠ, Donovaly, s. 115.

⁸² Voľný cestovný ruch – rekreačné objekty slúžili všetkým obyvateľom. Bolo v nich možné kedykoľvek si prenajať izbu. Opakom je viazaný cestovný ruch – rekreačné objekty slúžili výlučne na podnikovú rekreáciu a boli určené zamestnancom podnikov, ktoré objekty spravovali. Pre verejnosť boli uzavreté.

⁸³ ŠA v BB, f. ONV v BB, Odbor obchodu a cestovného ruchu (ďalej OO a CR) 1960 – 1990, rok 1976, k. 29, č. j. obch. 393/76. Žiadosť na povolenie prevádzky turistickej ubytovne a bufetu na parkovisku Donovaly.

Ťažisko výstavby sa potom prenieslo do osady Mišúty. Vznikali tu jednak klasické podnikové chaty, napr. Cestné stavby Zvolen začali s budovaním svojho doškoloovacieho strediska v roku 1974⁸⁴, ale aj zariadenia slúžiace voľnému cestovnému ruchu. Stredoslovenský krajský národný výbor si tu otvoril v roku 1978 objekt s názvom Dom služieb chata Liptov, ktorého výstavba stála 2 083 000 korún. Pôvodne mal disponovať 20 lôžkami, ale po zakúpení všetkého vybavenia v sume 460 000 korún sa jeho vnútorná dispozícia zmenila a nachádzalo sa v ňom 50 lôžok a 50 miest v jedálni.⁸⁵

Rekreačný tlak na krajinu bol veľký, v závere 80. rokov 20. storočia na Donovaloch fungovalo až 37 podnikových zariadení, 81 súkromných chát, 56 pôvodných domov prebudovaných na rekreačné chalupy, kemping s bungalovmi a stanovou základňou či centrálné strážené parkovisko s kapacitou 350 áut.⁸⁶ Väčšina súkromných chát sa nachádzala v lokalite pod Magurou, ktorú v roku 1979 výstavbou cestnej prípojky spojili s hlavnou cestou,⁸⁷ čím sa negatívny zásah do pôvodného prírodného prostredia ešte umocnil.

Najlepším príkladom pokračujúcej výstavby veľkých podnikových zariadení v 90. rokoch je „ozdravné stredisko n. p. Duslo Šaľa“, ktoré bolo sprístupnené v roku 1983. V objekte sa nachádzalo 100 lôžok v izbách na 4 poschodiach, jedáleň pre 100 ľudí, školiaca miestnosť a zdravotné stredisko s bazénom, ktoré poskytovalo procedúry zameriavajúce sa na liečenie horných a dolných končatín.⁸⁸ Rozširoval sa aj autokemping, od roku 1984 sa začal pristavovať druhý sanitárny objekt (1 340 000 korún), v ktorom vzniklo na prvom poschodí 9 dvojlôžkových izieb a na druhom 2 osem lôžkové izby.⁸⁹ Vo všeobecnosti sa však počet lôžok voľného cestovného ruchu znížil, pretože rekreačné stredisko Závodu SNP Žiar nad Hronom od roku 1986 začalo slúžiť výlučne pracovníkom podniku.⁹⁰

V roku 1988 Okresný národný výbor v Banskej Bystrici prijal Konceptiu rozvoja cestovného ruchu v okrese na roky 1988 – 2000 a Donovaly v nej boli označované za potenciálne komplexné stredisko cestovného ruchu s vysoko rozvinutou sieťou horských dopravných zariadení a nepostačujúcou kapacitou zariadení voľného cestovného ruchu, ktorá je v protiklade s kapacitami pre podnikovú rekreáciu. Obec mala k dispozícii až 620 ha rekreačnej plochy a bola významnou súčasťou rekreačného zázemia Banskej Bystrice.

Koncepcia navrhovala v ďalších rokoch obmedziť výstavbu podnikových resp. súkromných chát a realizovať rad investičných akcií v prospech rozvoja voľného cestovného ruchu. Nové ubytovacie, stravovacie a športové objekty

⁸⁴ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 173.

⁸⁵ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1979, k. 29, č. j. obch. 240/79. Úprava okolia chaty Liptov na Donovaloch.

⁸⁶ GAJDOŠ, Donovaly, s. 115.

⁸⁷ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1979, k. 48, bez č. j. Cestná prípojka od št. cesty I/59 do lokality pod Magurou na Donovaloch. Technická správa.

⁸⁸ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1983, k. 49, č. j. obch. 345/83. Ozdravné stredisko n. p. Duslo Šaľa na Donovaloch.

⁸⁹ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1984, k. 33, č. j. obch. 543/84. Autocamping Donovaly – žiadosť o pristavbu II. sanitárneho objektu.

⁹⁰ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1985, k. 34, č. j. obch. 746/85. Rekreačné stredisko na Donovaloch – zmena využívania.

spolu s kultúrno-spoločenskými zariadeniami mali taktiež dopĺňať letnú sezónu, keďže stredisko bolo intenzívne využívané predovšetkým v zime.⁹¹

Plán sa síce začal napĺňať, ale politicko-spoločenské zmeny jeho kompletnú realizáciu zastavili a rekreačná výstavba po roku 1989 mala úplne iný vzhľad a charakter.

Transformácia obce Donovaly na stredisko cestovného ruchu podľa plánov štátnych inštitúcií v rokoch 1945 – 1989

Spomínaná koncepcia rozvoja cestovného ruchu v okrese Banská Bystrica na roky 1988 – 2000 nebola prvým záväzným územno-plánovacím dokumentom týkajúcim sa obce a priestoru donovalskeho sedla príp. vrchu Zvolen. Donovaly boli dlho teritoriálne pričleňované k Nízkym Tatrám⁹² a spolu s nimi riešené ako jeden územný celok.

Už v roku 1936 Národohospodárska župa stredoslovenská vypracovala „plán k využitiu Nízkych Tatier pre účely cudzineckého ruchu“. Obsahoval návrhy na rekonštrukciu ciest (Banská Bystrica – Telgárt, Banská Bystrica – Ružomberok, Brezno – Čertovica – Kráľova Lehota), výstavbu hrebeňovej turistickej trasy (Skalka pre Kremnici – Krížna – Šturec – Prašivá – Chabenec – Ďumbier – Kráľova hoľa) a umiestnenie turistických chát.⁹³

Podrobnejšie a komplexnejšie materiály začali vznikať v období socializmu a súviseli s plánovaným hospodárstvom, plnením päťročníc i rôznymi akciami (napr. akcia Z).

Prvým bol „Dokument rozvoja cestovného ruchu okresu Banská Bystrica na roky 1961 – 1965“. Podľa neho bolo rekreačné zázemie mesta rozdelené na tri oblasti: I. Banská Bystrica a okolie (tu patrili Donovaly), II. Nízke Tatry – juh, a III. Brezno a okolie. V tom čase sa na Donovaloch nachádzal len Šport hotel, pri ňom lyžiarsky vlek a dve zariadenia viazaného cestovného ruchu.⁹⁴

Pre oblasť Nízkych Tatier bol vypracovaný územný plán rajónu, ktorý schválila rada Stredoslovenského krajského národného výboru v roku 1962. Donovaly boli zaradené do druhej etapy výstavby, pretože v tomto priestore už bol vyvinutý kryštalizačný základ strediska a vybudované horské dopravné zariadenia. Pridelený status „rekreačnej dediny“ znamenal, že bytový fond, ktorý chátral, sa predurčil z hľadiska využitia na „druhé bývanie“, teda ako rekreačné chalupy.⁹⁵

⁹¹ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1988, k. 37, bez č. j. Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v okrese Banská Bystrica na roky 1988 – 2000.

⁹² ŽALČÍK, Donovaly – Korytnica, s. 8-9. (...) „skupina Zvolena (1 402 m) je pričlenená podľa nového triedenia k Veľkej Fatre (predtým Nízke Tatry). Spolu so severnejším Revúckym podolím tvorí najzápadnejšie podcelky Veľkej Fatry. (...) Južnú časť, od Hiadel'ského sedla až za Panský diel (1 100 m) tvorí menej výrazný horský hrebeň, ktorý je miestami rozčlenený a v strednej časti znížený. Patrí k samostatnému geomorfologickému celku Starohorských vrchov.“

⁹³ ŠA v BB, f. OÚ v BR 1923 – 1945, rok 1936, k. 597, č. j. 9 107. Turistická cesta po hrebeni Nízkych Tatier.

⁹⁴ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1961, k. 12, č. j. 985. Dokument rozvoja cestovného ruchu okresu Banská Bystrica na roky 1961 – 1965. Výstavba lyžiarskeho vleku sa ukončila v roku 1961 a celkové náklady realizácie predstavovali 450 000 korún. Taktiež prebehla výstavba zrubovej základne v hodnote 900 000 korún.

⁹⁵ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1962, k. 313, č. j. 828. Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v Nízkych Tatrách.

V roku 1963 sa dokončila výstavba nového vleku na vrch Zvolen.⁹⁶ Jeho prínos k rozvoju zimných športov a k zvýšeniu návštevnosti v zimnej sezóne bol nesporný, veď len počas „jedinej nedele v roku 1963 bolo napočítaných 67 áut a 14 zájazdových autobusov, ktoré na Donovaly priviezli návštevníkov z rôznych kútov Slovenska“.⁹⁷ Z tohto dôvodu sa Rada Stredoslovenského krajského národného výboru v rámci Komisie pre výstavbu uzniesla, že je nutné vypracovať plán rozvoja špeciálne pre oblasť donovalskeho sedla a jeho blízkeho okolia.

Štátny ústav pre rajónové plánovanie pod vedením Ing. arch. Štefana Minárika vypracoval Smerný územný plán krajinného celku Donovaly – Korytnica v novembri 1964. Smerný plán bol schválený ako základný územno-plánovací podklad riadenia výstavby v tomto území a záväzná direktíva upravujúca všetky územno-technické a investičné otázky vyvolané požiadavkami organizácie a využitia územia. Jeho riešenie rešpektovalo územný plán Nízkych Tatier s ohľadom na potrebu ochrany a urbanisticko-estetického dotvárania rekreačnej krajiny i prírodného prostredia. Donovaly boli v tomto dokumente zaradené k vysoko-horským strediskám turistiky a zimných športov celoštátneho významu s možnosťou ponuky pre medzinárodný cestovný ruch. Výhľadovo boli určené za stredisko sústredenej výstavby zariadení viazaného cestovného ruchu s plánovanou kapacitou 1 000 lôžok a priemernou dennou návštevnosťou 2 200 – 3 400 turistov.⁹⁸

V roku 1966 sa začala výstavba lyžiarskeho vleku v novej lokalite, na Záhradišti pri osade Polianka.⁹⁹ Rozvoj infra- a supraštruktúry sa prejavil v raste počtu dovolenkárov, ktorí víkendy a prázdniny trávili vo svojich chatách, klesol však počet jednodňových turistov. Zároveň fungovalo aj ubytovanie v súkromí, pričom Mária Palúchová a Júlia Mistríková boli dokonca odmenené za vzorné služby, ktoré poskytovali turistom počas ubytovania.¹⁰⁰

V rámci prípravy Zoznamu akcií investičnej výstavby cestovného ruchu na roky 1966 – 1970 v okrese Banská Bystrica (Akcia „Z“) boli do neho zahrnuté 3 projekty týkajúce sa Donoval. Jednak to bolo vybudovanie motorestu na trase Donovaly – Korytnica v hodnote 1 700 000 korún (1968 – 1970), potom úprava lyžiarskej zjazdovky na Záhradišti v sume 29 000 korún (1966) a komplexná realizácia Turistického chodníka hrebeňom Kremnických hôr, Veľkej Fatry a Nízkych Tatier (1969 – 1970) v hodnote 11 000 000 korún.¹⁰¹

Práve Záhradište sa stalo novým priestorom, do ktorého sa sústredila výstavba. Stredoslovenské hotely tu dostávali lyžiarsky vleč VL – 500 s prepravnou

⁹⁶ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 124-125.

⁹⁷ Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976, s. 127.

⁹⁸ ŠA v BB, f. Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici (ďalej SKNV v BB), Odbor výstavby (ďalej OV) 1960 – 1969, rok 1968, k. 109, č. j. výst./24. Smerný územný plán krajinného celku Donovaly – Korytnica.

⁹⁹ ŠA v BB, f. SKNV v BB, OV 1960 – 1969, rok 1966, k. 67, č. j. výst. 326/4. Jednotné a súhrnné stanovisko k návrhu investičnej úlohy na lyžiarsky vleč typu VL 500 na Donovaloch.

¹⁰⁰ ŠA v BB, f. SKNV v BB, Odbor obchodu (ďalej OO) 1960 – 1969, rok 1967, k. 73, č. j. obch./306. Odmena za vzorné služby poskytované pri ubytovaní v súkromí.

¹⁰¹ ŠA v BB, f. SKNV v BB, OO 1960 – 1969, rok 1965, škatuľa 52, č. j. obch./306. Zoznam akcií investičnej výstavby cestovného ruchu na roky 1966 – 1970 v okrese Banská Bystrica.

kapacitou 200 – 240 osôb/hod. v sume 370 000 korún.¹⁰² Jeho spustenie malo za následok rast počtu návštevníkov, lyžiarov, čo sa prejavilo na zdvojnásobení príjmov. Zatiaľ čo v roku 1966 sa pohybovala výška tržieb za zimnú sezónu na úrovni 24 000 korún, v roku 1967 to bolo už 57 000 korún a v roku 1968 sa suma vyšplhala na hodnotu 104 000 korún. Iba dve lyžiarske strediská v okrese mali vyššie príjmy, a síce Čertovica a samozrejme Chopok – juh.¹⁰³

Krajská komisia cestovného ruchu navrhla dobudovať v stredisku Donovaly športovo-rekreačné zariadenia ako tenisové kurty, volejbalové ihriská, minigolfové dráhy a dokonca uvažovala aj o prestavbe lanoviek na „jednoosobové sedačkové výťahy“, ktoré by mali dvojsezónne využitie.¹⁰⁴ Táto iniciatíva súvisela s posilnením návštevnosti v letnej sezóne, pretože aj podľa smerného plánu mali byť Donovaly komplexným strediskom s celoročným využitím.

Rozvoj cestovného ruchu v rámci okresu koordinoval Okresný národný výbor v Banskej Bystrici, Odbor obchodu a cestovného ruchu. Vypracoval viacero materiálov, pričom za najdôležitejší považujeme Rozbor cestovného ruchu v okrese a možnosti jeho rozvoja. Konštatuje v ňom, že perspektíva vývoja cestovného ruchu sa zameria na vybudovanie komplexných rekreačných stredísk. Donovaly boli opäť zahrnuté do druhej etapy výstavby a západnejšie ležiaca oblasť Kráľova studňa – Krížna do tretej etapy.¹⁰⁵

V nadväznosti na všetky spomínané plánovacie dokumenty sa v rokoch 1969 – 1970 uskutočnili dve veľké akcie výstavby. Jednak úprava chodníka hrebeňom Kremnických hôr, Veľkej Fatry a Nízkych Tatier (dnes je tento úsek súčasťou Cesty hrdinov SNP, ktorá sa tiahne naprieč pohoriami celého Slovenska) a prestavba lyžiarskych zjazdoviek na vrchu Zvolen. Pôvodný vleč postavený ešte v roku 1963 bol už nerentabilný a po komplexnej úprave juhozápadného svahu Zvolena (výrub úseku lesného porastu) tu bolo možné vytýčiť tri nové zjazdovky rôznej náročnosti od nadmorskej výšky 1 315 m n. m. po 1 010 m n. m.¹⁰⁶ Donovaly tak mali v roku 1970 k dispozícii 2 200 m zjazdoviek s prepravnou kapacitou 1 060 osôb/hod.¹⁰⁷

Neúmerňný rast rekreačnej infra- a supraštruktúry dramaticky zasiahol do hydrického režimu krajiny a spôsobil problémy s vodou. Preto prvou a najdôležitejšou úlohou Okresného národného výboru v Banskej Bystrici v roku 1971 sa stalo práve „riešenie zásobovania pitnou vodou celej oblasti Donovaly“.¹⁰⁸

¹⁰² ŠA v BB, f. SKNV v BB, OV 1960 – 1969, rok 1966, krabica 67, č. j. výst. 326/4. Jednotné a súhrnné stanovisko k návrhu investičnej úlohy na lyžiarsky vleč typu VL 500 na Donovaloch.

¹⁰³ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1969, škatuľa 21, bez č. j. Rozbor cestovného ruchu v okrese a možnosti jeho rozvoja.

¹⁰⁴ ŠA v BB, f. SKNV v BB, OO 1960 – 1969, rok 1967, škatuľa 73, č. j. obch./306. Návrh dobudovať stredisko Donovaly športovo-technickým zariadením.

¹⁰⁵ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1969, škatuľa 21, bez č. j. Rozbor cestovného ruchu v okrese a možnosti jeho rozvoja.

¹⁰⁶ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1970, k. 44, bez č. j. Turistická zjazdovka Donovaly – technická správa.

¹⁰⁷ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1970, k. 22, č. j. 147. Príprava na letnú sezónu cestovného ruchu 1970.

¹⁰⁸ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1971, k. 24, č. j. 803. Záznam z porady o prejednaní materiálo-technickej základne cestovného ruchu v okrese Banský Bystrica.

Akonáhle sa podarilo dosiahnuť v tejto veci uspokojivý stav, opäť sa upustilo od rešpektovania limitov únosnosti krajiny a začali sa utvárať podmienky pre lokalizáciu nových zariadení v zázemí údolnej stanice lanovky na Novú hoľu (vrch ležiaci východne od vrchu Zvolen). Tá sa postupne budovala od roku 1976, pričom najskôr sa začalo s výrubom lesa a práce pokračovali až do roku 1979, kedy boli ukončené. Nová trojmiestna sedačková lanovka sa ako prvá v Československu postavila v licencií POMA – TATRAPOMA a svojmu účelu slúžila od roku 1982. V rámci akcie „Z“ ju pre TJ Červená hviezda Banská Bystrica vybudovali nákladom viac ako 5 000 000 korún. Jej kapacita bola 1 600 osôb/hod.¹⁰⁹

Z dôvodu živelnosti investičnej činnosti a aplikovaním systému výnimiek sa degradovala nielen prírodná krajina, ale aj pôvodná zástavba historicky hodnotných osád,¹¹⁰ čo viedlo Stredoslovenský krajský národný výbor k vypísaniu novej urbanisticko-architektonickej súťaže na priestor Donoval. Víťazmi sa stali Ing. architekti A. Supuka a M. Hanus, ktorí boli poverení tvorbou nového Územného plánu komplexného strediska cestovného ruchu Donovaly. Ich urbanistický koncept rešpektoval jednak pôvodný charakter krajiny uhliarskych osád a zároveň aj dedičstvo neriadenej výstavby podnikových zariadení a chat v období posledných 20 – 30 rokov. Plán koncipoval hlavné priestory v nadväznosti na dopravnú tepnu, od ktorej južne „rozmiestňuje športovo-rekreačné zariadenia turistického charakteru, severne náročné zjazdové lyžovanie, ubytovacie kapacity a služby“. V roku 2000 počítal s kapacitou 1 216 lôžok a 1 360 stoličiek v zariadeniach voľného cestovného ruchu, 1 134 lôžok a 1 200 stoličiek v zariadeniach viazaného cestovného ruchu a 770 lôžok v individuálnych rekreačných zariadeniach. Kapacita horských dopravných zariadení (vlekov a lanoviek) sa stanovila na 8 000 osôb/hod.¹¹¹ Avšak presadzovanie záujmov podnikov spolu so záujmami prevádzkovateľov lyžiarskeho strediska naďalej pokračovalo a už v roku 1985 registrujeme na Donovaloch 11 vlekov a lanoviek, ktorých prepravná kapacita prevýšila 6 400 osôb/hod.¹¹²

Názov lokality	Dĺžka zjazdovky (v m)	Vrcholová stanica (v m n. m.)	Výškový rozdiel (v m)	Kapacita (osôb/hod.)	Prevádzkovateľ
Mišúty I	368	1 006	83	600	Javorina PZCR L. Mikuláš
Mišúty II	200	1003	50	270	Pozemné stavby Banská Bystrica
Mišúty III	214	992	47	220	Cestné stavby Banská Bystrica

¹⁰⁹ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1978, k. 29, č. j. obch. 201/78. Sedačková lanovka na Donovaloch.

¹¹⁰ ČUKA, Postavenie rekreačných stredísk, s. 124.

¹¹¹ SUPUKA, Anton. Územný plán komplexného strediska cestovného ruchu Donovaly. In Projekt, 1987, roč. 29, č. 9, s. 37-38.

¹¹² ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1985, k. 34, č. j. obch. 219/85. Zoznam lanoviek a vlekov v okrese, stav k 1.1.1985.

Zvolen	1600	1320	300	120	IH Ružomberok
Záhradište I	604	1055	114	700	IH Ružomberok
Záhradište II	604	1055	114	700	IH Ružomberok
Záhradište III	774	1047	119	900	IH Ružomberok
Zornička	173	966	40	150	HP Harmanec
Nová hoľa I	793	1260	217	900	Javorina L. Mikuláš
Nová hoľa II	362	1302	69	500	Javorina L. Mikuláš
Nová hoľa	1309	1360	445	1350	Javorina L. Mikuláš

*Tab. 2. Zoznam vlekov a lanoviek na Donovaloch (stav k 1. 1. 1985)
Zdroj: ŠA BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, technická dokumentácia –
projektová dokumentácia, rok 1985, k. 34, č. j. 219.*

Posledným záväzným dokumentom pre oblasť rekreácie, ktorý v roku 1988 prijal Okresný národný výbor v Banskej Bystrici, bola už spomínaná Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v okrese na roky 1988 – 2000. Donovaly v nej boli označované za potenciálne komplexné stredisko cestovného ruchu s vysoko rozvinutou sieťou lanových dráh a nepostačujúcou kapacitou zariadení voľného cestovného ruchu, ktorá je v protiklade s kapacitami pre podnikovú rekreáciu.¹¹³

Ako sme už uviedli, dokument sa vzhľadom na politické zmeny nestihol realizovať. Vo všeobecnosti môžeme zhodnotiť, že štruktúra rekreačnej zástavby a vývoj funkcií obce boli do roku 1989 ovplyvňované centrálnymi riadenými orgánmi. Pod ich správou Donovaly nedosiahli úroveň skutočne komplexného strediska cestovného ruchu, pretože tu chýbali mnohé základné, ale aj doplnkové služby. Stredisko bolo orientované zväčša na viazaný cestovný ruch, v ktorom prevládala návštevnosť víkendového charakteru počas zimnej sezóny. Rozvíjali sa v ňom rekreačné aktivity typu zjazdové a bežecké lyžovanie, turistika, chatárenie a chalupárenie či zber lesných plodov a pod. Masový cestovný ruch sa negatívne prejavil v degradácii historicky hodnotných území, ktoré živelnou výstavbou stratili krajinársko-estetickú hodnotu.¹¹⁴

Záver

Proces transformácie pôvodných drevorubačsko-uhliarskych osád a vznik rekreačných funkcií, ktoré podmienili rozvoj cestovného ruchu v obci Donovaly, bol ovplyvnený mnohými spoločensko-ekonomickými procesmi prebiehajúcimi najmä v 20. storočí, pričom medzi najdôležitejšie patria.¹¹⁵

¹¹³ ŠA v BB, f. ONV v BB, OO a CR 1960 – 1990, rok 1988, k. 37, bez č. j. Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v okrese Banská Bystrica na roky 1988 – 2000.

¹¹⁴ ČUKA, Postavenie rekreačných stredísk, s. 124.

¹¹⁵ ČUKA, Peter. Niektoré príčiny vzniku funkcií cestovného ruchu v Starohorských vrchoch a hodnotenie potenciálu územia. In MICHAELI, Eva. Urbánne a krajinné štúdie Nr. 2. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 1997, s. 99.

- strata pôvodnej funkcie obce,
- následné vyľudňovanie obce,
- intenzívne urbanizačné procesy na území Zvolenskej kotliny,
- vybudovanie tranzitnej komunikácie E - 77 vedúcej priamo cez obec, ktorá spája Banskú Bystricu s Ružomberkom (Budapešť s Krakovom),
- vhodné prírodné podmienky na rozvoj rekreačných aktivít.

Aj napriek relatívne neskoršiemu nástupu budovania rekreačnej infraštruktúry v obci (1938 Šport hotel) a jej pozvoľnému začleňovaniu do rekreačného zázemia mesta Banská Bystrica v období socializmu plánovaná výstavba rekreačnej infra- a supraštruktúry nabrala neúnosné rozmery, čím došlo k devastácii pôvodného prírodného prostredia, k strate vizuálno-estetickkej hodnoty krajiny a architektonickej hodnoty pôvodných osád. Celý priebeh tejto premeny je možné ohraničiť v rámci nasledovných historicko-geografických etáp:¹¹⁶

1. etapa: vznik cestovného ruchu (1938 - 1959),
2. etapa: rozvoj masového cestovného ruchu (1960 - 1989),
3. etapa: rozvoj voľného trhu cestovného ruchu (1989 - 1995),
4. etapa: rast infraštruktúry cestovného ruchu nového typu a počiatok procesov rekreačnej urbanizácie (od roku 1996 do súčasnosti).

Popis tretej a štvrtej etapy nebol cieľom príspevku, avšak v rámci úplného predstavenia vývoja cestovného ruchu v obci Donovaly považujeme za potrebné upozorniť na všetky obdobia, ktoré sme v rámci výskumu identifikovali.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archív:

Štátny archív v Banskej Bystrici

Fond Zvolenská župa - podžupanské písomnosti 1869 - 1918

Fond Okresný úrad v Banskej Bystrici 1923 - 1945

Fond Okresný úrad v Brezne 1923 - 1945

Fond Notársky úrad Banská Bystrica

Fond Notársky úrad Staré Hory z obvodu okresného úradu Banská Bystrica

Fond Karpatský spolok pobočka v Banskej Bystrici 1922 - 1944

Fond Klub československých turistov a Klub slovenských turistov a lyžiarov

Fond Okresný národný výbor v Banskej Bystrici 1945 - 1949

Fond Okresný národný výbor v Brezne 1949 - 1960

Fond Krajský národný výbor v Banskej Bystrici 1949 - 1954, Referát výstavby

Fond Krajský národný výbor v Banskej Bystrici 1949 - 1960, Krajská plánovacia komisia

Fond Krajský národný výbor v Banskej Bystrici 1949 - 1960, Odbor obchodu

Fond Krajský národný výbor v Banskej Bystrici 1958 - 1960, Odbor výstavby a vodného hospodárstva

Fond Okresný národný výbor v Banskej Bystrici 1960 - 1990, Odbor obchodu a cestovného ruchu

Fond Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici, Odbor výstavby 1960 - 1969

¹¹⁶ ČUKA, Peter - GREGOROVÁ, Bohuslava. Cechy i kierunki urbanizacji turystycznej na Słowacji - przykład stacji narciarskiej Donovaly. In *Prace Geograficzne* 125. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersitet Jagielloński, 2011, s. 10-11.

Fond Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici, Odbor obchodu
1960 – 1969

Obec Donovaly

Pamätná kniha obce Donovaly 1945 – 1976. Rukopis uložený na obecnom úrade
na Donovaloch.

Historia Domus I. 1796 – 1998. Rukopis uložený na r. k. farskom úrade na Donova-
loch.

Dobová tlač:

Štátny archív v Banskej Bystrici

Pozorovateľ

Naše noviny

Pohronský hlásnik

Monografie a zborníky ako celok:

ČUKA, Peter. Priestorové zákonitosti vývoja cestovného ruchu v Starohorských vrchoch.

In ČUKA, Peter – GAJDOŠ, Alfonz. Vybrané priestorové zákonitosti na území Staro-
horských vrchov. Banská Bystrica: FPV UMB, 2003, s. 104-164.

JAKUBEC, Ivan – ŠTEMBERK, Jan. Cestovní ruch pod dohledem třetí říše. Praha: Karo-
linum, 2018, 310 s.

KOLEKTÍV. Sprievodca po Banskej Bystrici a Horehroní. Banská Bystrica: Odbor Klubu
československých turistov, 1928, 176 s.

KVIETOK, Ladislav. Zemepis Horehronia. Vlastivedná štúdia Banskobystrického
a Breznianskeho okresu. Zvolen: Kníhtlačiareň Andreja úč. spol., vytlačené vlastným
nákladom za podpory Pohronskej župy, 1943, 156 s.

KRIŽKA, Alexander. Donovaly – Korytnica. Martin: Osveta, 1956, 90 s.

MARIOT, Peter. Geografia cestovného ruchu. Bratislava: Veda, 1983, 248 s.

ŠTEMBERK, Jan et al. Kapitoly z dejin cestovného ruchu. Pelhřimov: Nová tiskárna Pel-
hřimov, 2012, 222 s.

TÓTHOVÁ, Emília. Donovaly – dotyky s minulosťou a prítomnosťou. Banská Bystrica:
Dali-BB, s. r. o., 2015, 123 s.

ŽALČÍK, Ján. Donovaly – Korytnica. Stručný sprievodca. Bratislava: Šport, 1981, 76 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monogra- fiách:

BARAN, Vladimír. Možnosti využitia geografických podmienok pre rozvoj cestovného
ruchu v okolí Banskej Bystrice. In Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici.
Bratislava: SPN, 1969, s. 35-61.

ČUKA, Peter – BARAN, Vladimír. Socioekonomicko-geografické aspekty formovania re-
kreačnej obce Donovaly. In Acta Facultatis Pedagogicae, Prírodné vedy XI. Bratislava:
SPN, 1991, s. 43-63.

ČUKA, Peter. Postavenie rekreačných stredísk Starohorskej doliny v závislosti na ponuke
rekreačných možností. In Acta Universitatis Matthiae Belli, Banská Bystrica: Univerzi-
ta Mateja Bela, 1992, s. 124-149.

ČUKA, Peter. Niektoré príčiny vzniku a vývoja cestovného ruchu v Starohorských vr-
choch. In MICHAELI, Eva. Urbánne a krajinné štúdie Nr. 2. Prešov: Prešovská univer-
zita v Prešove, 1997, s. 93-104.

- ČUKA, Peter – GREGOROVÁ, Bohuslava. Cechy i kierunki urbanizacji turystycznej na Słowacji – przykład stacji narciarskiej Donovaly. In *Prace Geograficzne* 125. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersitet Jagielloński, 2011, s. 9-18.
- GAJDOŠ, Milan. Donovaly. In *Vlastivedný časopis*, 1978, roč. 27, č. 3, s. 108-115.
- GREGOROVÁ, Bohuslava. Funkčno-priestorová transformácia obce Donovaly. In *Geografické informácie*, 2016, roč. 20, č. 2, s. 406-419.
- GREGOROVÁ, Bohuslava. Historickogeografický príspevok k štúdiu vzniku a rozvoja cestovného ruchu južnej strany Ďumbierskych Nízkych Tatier. In *Studia historica Nitriensia*, 2019, roč. 23, č. 1, s. 91-108.
- KALISKÝ, Dušan: Šport hotel Donovaly. In *Bystrický Permon*, 2013, roč. XI, č. 4, s. 16.
- LUPTÁK, J. Hodnotný solitér v znehodnotenom prostredí. Rekreačné stredisko na Donovaloch. In *Projekt: slovenská architektonická revue*, 1974, roč.16, č. 9, s. 18-20.
- SCHVARC, Michal. Karpatský spolok (Karpathenverein) v Banskej Bystrici a jeho činnosť v období prvej Československej republiky. In KALISKÝ, Dušan et al. 120 rokov organizovanej turistiky v Banskej Bystrici 1889 – 2009. Banská Bystrica: Mesto Banská Bystrica a Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica, 2009, s. 17-29.
- SCHVARC, Michal. Klub Československých turistov odbor Banská Bystrica (1920 – 1938). In KALISKÝ, Dušan et al. 120 rokov organizovanej turistiky v Banskej Bystrici 1889 – 2009. Banská Bystrica: Mesto Banská Bystrica a Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica, 2009, s. 30-62.
- SUPUKA, Anton. Územný plán komplexného strediska cestovného ruchu Donovaly. In *Projekt*, 1987, roč. 29, č. 9, s. 37-38.
- TOMEČEK, Oto. Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád na území obce Donovaly. In *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, č. 1, s. 5-11.

Počet slov: 9830

Počet znakov vrátane medzier: 66 409